

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет іноземних мов
Кафедра теорії та практики іноземних мов**

Назарчук Ірина Олегівна

**ЛІНГВОКОГНІТИВНІ МОДЕЛІ КАЛАМБУРУ В АНГЛОМОВНИХ
МЕДІЙНИХ ЗАГОЛОВКАХ**

Спеціальність 035.041 Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська

РЕФЕРАТ

на

випускню кваліфікаційну роботу
за освітньою програмою

«Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська»

Умань – 2023

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: канд. пед. наук, доцент Паладьева А. Ф.

РЕЦЕНЗЕНТ: канд. філол. наук, доцент Прокоф'єв Г. Л.

Захист відбудеться 29.05.2023 р. о 9.00 на засіданні ЕК факультету іноземних мов.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі теорії та практики іноземних мов, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 405.

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КАЛАМБУРУ.....	10
1.1. Стилiстичний прийом каламбуру та його гумористичний аспект.....	10
1.2. Когнітивний дисонанс і бісоціація як когнітивні основи декодування каламбуру.....	21
1.3. Каламбур у контекстуальній реалізації: текст vs. заголовок тексту.....	29
1.4. Методика дослідження: фреймовий аналіз формування каламбуру.....	35
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВІСТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРИЙОМУ КАЛАМБУРУ.....	43
2.1. Структурні моделі каламбуру.....	43
2.2. Лінгвокогнітивні моделі каламбуру.....	50
РОЗДІЛ 3. СТИЛІСТИЧНІ КОНВЕРГЕНЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ МЕДІЙНИХ ЗАГОЛОВКАХ: РОЛЬ КАЛАМБУРУ.....	76
3.1. Поняття стилістичної конвергенції.....	76
3.2. Стилiстичні конвергенції за участі каламбуру та антитези.....	84
3.3. Стилiстичні конвергенції на базі алюзії.....	90
3.4. Участь морфологічних трансформацій у стилістичних конвергенціях англomовних медійних заголовків.....	96
3.5. Складні стилістичні конвергенції.....	99
ВИСНОВКИ.....	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	109

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	118
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	119
ДОДАТКИ.....	120

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Потенціал мови дає необмежені можливості будь-якій людині у використанні мовних засобів у процесі комунікації. Особливо яскраво цей потенціал розкривається у процесі творчого використання мови. Як відзначають теоретики мови, базу для креативного розкриття мови становить складна конфігурація різних когнітивних ознак. Наше дослідження присвячене вивченню одного із стилістичних прийомів у лінгвістиці – каламбуру.

Каламбур реалізується і в художньому, і в газетному, і в публіцистичному дискурсі, але особливої ваги він набуває у медійних заголовках, де виконує ряд стилістичних функцій. Каламбур привертає увагу потенційного читача до змісту статті за рахунок нестандартної форми заголовка, який у чіткій, компресованій формі передає необхідну інформацію про тематику та ідеї статті. Він також здатний задавати необхідний тон оповіді та викликати почуття естетичного задоволення у реципієнта в момент, коли той співвідносить широкий контекст статті із заголовком та встановлює наявність каламбуру. Разом із тим стилістичний прийом каламбуру далеко не однозначно трактується дослідниками. Незважаючи на велику кількість робіт, де розглядається функціонування каламбуру (О. Вороничів, А. Джанумов, Г. Пономарьова, В. Приходько, Л. Сазонова, Н. Уварова, Н. Якименко, J. Pollack, T. Schroeter, S. Seewoester та інші) досі немає загальноприйнятого визначення цього стилістичного прийому. Також залишається неясним співвідношення каламбуру та інших стилістичних прийомів, подібних до нього за формою, таких як: гра слів і подвійна актуалізація фразеологізмів.

Актуальність роботи обумовлена важливістю подальшого дослідження закономірностей формування стилістичних прийомів та визначення мовних та когнітивних процесів, що забезпечують формування контекстів їх реалізації. Незважаючи на значну кількість досліджень, у яких розглядаються різні аспекти каламбуру, багато структурно-семантичних і

функціональних параметрів цього стилістичного прийому, як і раніше, залишаються дискусійними. В наш час особливо актуальним є подальше вивчення явища когнітивного дисонансу, що зазвичай є наслідком використання каламбуру в медійних заголовках.

Мета дослідження полягає в аналізі лінгвокогнітивних моделей каламбуру в англомовних медійних заголовках.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких конкретних завдань:

1. Систематизувати основні підходи до розгляду та опису стилістичного прийому «каламбур».
2. Уточнити обсяг поняття «каламбур» із урахуванням ключових відмінностей цього стилістичного прийому від суміжних явищ.
3. Дослідити взаємодію заголовка, що містить каламбур і наступного тексту.
4. Проаналізувати структурні моделі стилістичного прийому «каламбур».
5. Проаналізувати лінгвокогнітивні моделі, характерні для каламбуру в англомовних медійних заголовках.
6. Дослідити роль каламбуру у стилістичних конвергенціях англомовних медійних заголовків.

Об'єктом дослідження є заголовки англомовних медійних статей, у яких реалізується каламбур та інші подібні до нього за формою стилістичні прийоми.

Предметом дослідження стають лінгвокогнітивні моделі, що лежать в основі формування контекстних реалізацій каламбуру, способи декодування інформації, яка передається, а також стилістичні ефекти, які при цьому виникають.

Мета, завдання, специфіка об'єкта та особливості проблеми зумовили вибір традиційних лінгвістичних методів дослідження: метод суцільної вибірки прикладів, що ілюструють аналізовані мовні явища; метод

компонентного аналізу; метод контекстуального аналізу; метод лінгвістичного опису.

Матеріалом дослідження послужили 200 заголовків, відібрані методом суцільної вибірки з англomовної преси (газет та журналів, а також їх електронних версій у період із 2015 по 2022 рр.), у тому числі, The Times, The Guardian, The Sun, The New York Times, The Wall Street Journal, The Washington Post, The Time, а також The Economist, де цей стилістичний прийом використовується особливо часто.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в ході дослідження: було виділено низку лінгвокогнітивних моделей, що забезпечують формування стилістичного прийому "каламбур". Також було виявлено основні критерії визначення складності лінгвокогнітивних моделей, які лежать в основі стилістичного прийому «каламбур», що співвідноситься із високим або низьким ступенем когнітивного дисонансу, який виникає при використанні стилістичного прийому «каламбур» у заголовках англomовних медійних статей.

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що отримані під час дослідження результати, положення та висновки сприяють більш глибокому розумінню процесів текстоформування та закономірностей конструювання стилістичних прийомів. Виділення лінгвокогнітивних моделей, які лежать в основі створення каламбуру є внеском у когнітивну лінгвістику і, зокрема, у когнітивну стилістику. Встановлення взаємозв'язку між лінгвокогнітивними моделями конструювання заголовка та фреймовими структурами, які реалізуються у заголовку є важливим для лінгвістики тексту та медіалінгвістики.

Практичне значення дослідження визначається можливістю застосування отриманих даних про закономірності формування стилістичного прийому «каламбур» у лекційних курсах та на семінарських заняттях із стилістики англійської мови, а також у спецкурсах із лінгвістики тексту та семантики. Представлений у роботі текстовий матеріал може

знайти застосування на заняттях із вивчення мови засобів масової інформації та аналізу тексту. Отримані в ході дослідження дані про лінгвокогнітивні моделі, які лежать в основі реалізації стилістичного прийому «каламбур» сприяють глибшому розумінню інформації, яка міститься у медійному дискурсі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та практики іноземних мов, Лабораторії лінгвокультурології та зіставної лінгвістики та студентської проблемної групи «Сучасні тенденції розвитку лексикології англійської мови», а також доповідалися на 3 наукових конференціях різного рівня, зокрема: VI Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії» (Кропивницький, 21 лютого 2022 р.); III Міжнародна студентська наукова конференція «Цифровізація науки та сучасні тренди її розвитку» (Умань, 11 листопада 2022 р.); I Науково-методичний семінар «Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення» (Умань, 23 листопада 2022 р.).

Публікації. Результати дослідження опубліковані у 3 наукових збірниках, зокрема:

1. Назарчук І. Поняття «каламбур»: огляд різних підходів. *Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Кропивницький, 21 лютого 2022 р.). Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. С. 176-178.

2. Назарчук І. Поняття стилістичної конвергенції. Функції стилістичної конвергенції у художньому текст. *Цифровізація науки та сучасні тренди її розвитку* : матеріали III Міжнародної студентської наукової конференції (Дніпро, 11 листопада 2022 р.). Дніпро : Молодіжна наукова ліга, 2022. С. 191-193.

3. Назарчук І. Структурні моделі каламбуру. *Проблеми романо-*

германської філології та іношомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення : матеріали І наук.-метод. семінару (Умань, 23 листоп. 2022 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини [та ін.] ; [редкол. : О. І. Безлюдний, Т. Л. Годованюк, І. С. Постоленко [та ін.] ; відпов. за вип. І. Ю. Гурський]. Умань : Візаві, 2022. С. 51-54.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі списку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, списку лексикографічних джерел, списку джерел ілюстративного матеріалу та додатків. Загальний обсяг роботи разом із бібліографією становить 121 сторінка.

ВИСНОВКИ

Лінгвокогнітивний та стилістичний аналізи каламбуру в англомовних медійних заголовках дозволив зробити такі **висновки**:

1. Вивчення лінгвістичної літератури, присвяченої розгляду каламбуру, показало, що існує принаймні два підходи до визначення каламбуру – вузький та широкий. У межах вузького розуміння каламбуру цей стилістичний прийом розуміється як взаємодія двох загальновідомих значень одного слова словосполучення. При широкому розумінні каламбуру цей прийом прирівнюється до гри слів і визначається як використання у мовленні багатозначних слів або омонімічних сполучень для досягнення комічного ефекту.

У нашому дослідженні під калабуром ми розуміємо стилістичний прийом, заснований на лінгвокреативному обігранні значень слова або словосполучення (вільного чи стійкого) внаслідок бісоціативної реалізації кількох значень цієї одиниці.

Можна говорити про цілий комплекс продукованих калабурними одиницями стилістичних ефектів: посилення експресивності мови та естетичної насолоди, яку отримує реципієнт при встановленні наявності каламбуру в тексті; ефект ошуканого очікування, а також пов'язаний із ним комічний ефект.

2. Визначено, що є ціла низка стилістичних явищ, подібних до каламбуру за формою та стилістичним ефектом - гра слів, подвійна актуалізація фразеологізмів, зевгма, морфологічна трансформація (контамінація) слів, що зближує їхню фонетичну та/або графічну форму. Розмежування цих явищ становить певну складність і потребує подальшого вивчення. В українській лінгвістичній традиції ці явища вважаються такими, що належать до різних стилістичних прийомів (І. Гальперін). В англомовній лінгвістичній традиції калабур трактується досить широко і поєднується із грою слів.

3. Досліджено, що каламбур має складну двопланову структуру, яка, виходячи з контексту, модифікується автором висловлювання під час перекладу його думок на мовний код (encoding) і згодом певним чином інтерпретується реципієнтом (decoding). При цьому закладена автором каламбуру двоплановість, як правило, не встановлюється реципієнтом безпосередньо в момент ознайомлення з каламбурною одиницею, оскільки для успішного її декодування потрібен мікроконтекст. Наявність семантичної неоднозначності, закладеної в каламбурній одиниці, передбачає наявність певних актуалізаторів чи тригерів. Якщо каламбур вживається в медійному заголовку, то контекст реалізації значень каламбурної одиниці та відповідні актуалізатори містяться у різній передтекстовій інформації: назві рубрики, підзаголовку, вступному абзаці (lead), самому тексті статті, а також у графічних об'єктах, які супроводжують статтю (наприклад, фотографіях або малюнках із підписами). Саме з цієї причини каламбур, вжитий у медійному заголовку, повинен інтерпретуватися та вивчатися лише у співвідношенні з ширшим контекстом.

4. Виділено 3 основні структурні моделі реалізації каламбуру: каламбур на підставі окремого слова, слова у складі вільного словосполучення та на підставі фразеологізму. Четверта структурна можливість реалізації каламбуру заснована не так на морфологічному, як, переважно, на стилістичному параметрі, оскільки каламбур може формувати стилістичні конвергенції з іншими стилістичними прийомами.

5. Виділено три фреймові моделі формування каламбуру: поєднання двох фреймів на базі загального терміналу(лів) (M1), розширення одного з фреймів за рахунок появи нового фокусу (M2), а також концептуальна інтеграція двох фреймів (M3).

Кожну з розглянутих моделей було вивчено з погляду її складності та частотності вживання в англomовному медійному заголовку. Було зроблено висновок про те, що найпростішою з точки зору структури, а тому найчастотнішою моделлю формування каламбуру є M1 (50% від загальної

кількості вибірки), яка характеризується високим ступенем бісоціації взаємодіючих значень і тому навряд чи викличе у реципієнта складності (когнітивний дисонанс) при її інтерпретації.

Модель M2 також демонструє бісоціацію значень, які обіграються, проте, внаслідок складної модифікованої структури, пов'язаної з виробленням у одного з фреймів нового фокусу, вона найменш частотна (20% від загальної кількості проаналізованих одиниць) і потенційно здатна викликати у інтерпретатора когнітивний дисонанс.

Значення каламбурних одиниць у рамках моделі M3, фактично, не мають лексичного зв'язку і служать створенню нового ментального простору, спроба правильної інтерпретації якого зазвичай проходить через етап виникнення когнітивного дисонансу у реципієнта. Разом із тим, ця модель надзвичайно частотна (30% від загальної кількості проаналізованих структур) через свою досить продуктивну когнітивну структуру – настільки продуктивну, що деякі дослідники вважають її основною когнітивною моделлю формування каламбуру.

6. Проаналізовано особливості стилістичних конвергенцій за участю каламбуру та гри слів в англомовних медійних заголовках, а також лінгвокогнітивні моделі, які лежать в основі їх формування. Цей напрямок дослідження є актуальним у сучасній лінгвістиці через недостатню вивченість закономірностей формування конвергенцій на основі різних стилістичних прийомів.

Відкритим залишається питання, чому ті чи інші прийоми частіше входять у стилістичні конвергенції один із одним; також невирішеною залишається проблема ідентифікації створюваних подібними конвергенціями ефектів.

Розглянуті в ході проведеного дослідження стилістичні конвергенції за участю каламбуру дозволили зробити висновок про те, що каламбур є високою мірою конвергентним стилістичним прийомом, він нерідко вступає в стилістичні конвергенції, як елементарні (за участю ще одного прийому),

так і складні (за участю кількох і більше прийомів) і при цьому характеризується різним ступенем конвергентної продуктивності.

Як показало наше дослідження, найчастішими конвергенціями на основі каламбуру є випадки взаємодії каламбуру з антитезою, алюзією, оксюмороном, алітерацією, а також морфологічною трансформацією. Як правило, у разі конвергенцій каламбуру з іншими прийомами він відіграє другорядну роль, що визначається його структурними особливостями та необхідністю залучення ширшого, ніж заголовок статті, контексту для встановлення факту його наявності.

Ускладнення стилістичних конвергенцій за участі каламбуру, пов'язане зі збільшенням кількості задіяних у конвергенції прийомів, веде до посилення когнітивного дисонансу, який виникає у реципієнта при інтерпретації такої конвергенції.